

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового
права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Господарське право»

на тему:

„Правовий статус холдингових компаній”

Студентки 3 курсу ПР - 32 групи

Галузь знань 0304 «Право»

Напрямок підготовки 6.030401

«Правознавство»

Мужилівської І.І.

Керівник: д.ю.н., проф.

Гречанюк С.К.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS ____

Члени комісії

_____

_____

_____

_____

_____

_____

ТЕРНОПІЛЬ – 2016

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1 Поняття та правова природа холдингових компаній.....	5
Розділ 2 Особливості правового регулювання діяльності холдингових компаній в Україні.....	16
2.1. Утворення, реєстрація та діяльність холдингових структур.....	16
2.2. Специфіка управління державними холдингами.....	19
2.3. Аудит холдингових структур, їх звітність та процедура ліквідації.....	23
Розділ 3 Сучасні тенденції діяльності холдингових структур в Україні.....	25
Висновки і пропозиції.....	31
Список використаних джерел.....	34

ВСТУП

Актуальність теми. Протягом останніх років у світовій економіці спостерігається дуже активний розвиток процесів інтеграції як на макро, так і на мікрорівні. У розвинутих країнах об'єктивним рушієм розвитку національної економіки стали об'єднання підприємств. Ці процеси характерні і для України. Сьогодні в економіці нашої країни є велика кількість суб'єктів господарювання у різних галузях, які тією чи іншою мірою залучені до процесів інтеграції. У зв'язку з цим суттєво зріс інтерес до різних видів об'єднань підприємств, зокрема, до холдингових структур. В умовах національної економіки важливими є питання підвищення економічної ефективності виробництва. Одним із способів досягнення виконання цих завдань, згідно зі світовою практикою, є створення об'єднань підприємств у формі холдингових структур, що передбачає викуп підприємством контрольного пакету акцій іншого підприємства. Проте виникають і численні проблеми, при реалізації цього процесу, особливо в контексті правового регулювання діяльності холдингових компаній актуалізує обрану тему дослідження.

Загальнотеоретичним аспектам діяльності холдингових структур присвячені чисельні праці вітчизняних і зарубіжних вчених таких як: С. І. Дем'яненко, І. В. Зятковський, В. О. Лаготюк, М. С. Оніщук, Г. В. Уманців та ін. В зазначених працях вчені надають інтерпретацію категорії «холдингова компанія», розглядають їх класифікацію, визначають ознаки та досліджують загальну специфіку діяльності.

Безпосереднім аналізом правового статусу холдингів займалися: О. М. Вінник, В.О. Джуринський, Г. В. Єкель, І. В. Лукач та В. С. Щербина. Водночас, сучасні фахівці з господарського права відмічають, що вітчизняне законодавство, що регулює діяльність холдингових структур має ряд проблемних моментів, перш за все пов'язаних з захистом економічної конкуренції, що і актуалізує подальші наукові розробки з досліджуваної проблематики.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні аспекти діяльності холдингових компаній та з’ясувати особливості їх правового статусу.

Відповідно до поставленої мети мною було сформульовано наступні **цілі і завдання:**

- надати теоретичну інтерпретацію поняттю холдингових компаній та охарактеризувати їх та правову природу;
- дослідити особливості правового регулювання діяльності холдингових компаній в Україні;
- охарактеризуват процес утворення, реєстрації та особливості діяльності холдингових структур;
- з’ясувати специфіку управління державними холдингами;
- ознайомитися з особливостями аудиту холдингових структур, порядком їх звітності та процедурою ліквідації.
- проаналізувати сучасні тенденції діяльності холдингових структур в Україні.

Об’єкт дослідження – холдингові компанії.

Предмет дослідження – законодавство з питань правового регулювання діяльності холдингових компаній в Україні.

Структура роботи. Курсове дослідження складається зі вступу, основної частини, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ХОЛДИНГОВИХ КОМПАНІЙ

Основною тенденцією міжнародного бізнесу на сучасному етапі є посилення інтеграційних, інтернаціоналізаційних процесів, спричинене лібералізацією руху капіталів, технологій ресурсів, трудової сили тощо. Багатоаспектна інтернаціоналізація відбувається як на рівні інтеграції національних економічних комплексів, так і в комерційному середовищі. Причому в останньому випадку частіше йдеться про «транснаціоналізацію», тоді як терміном «інтернаціоналізація» частіше позначають процеси інтеграції на національному рівні, посилення глобальної взаємозалежності та утворення регіональних економічних угруповань.

Транснаціоналізація у господарській сфері може відбуватися у різні способи. Так, традиційним для останніх століть та історично першим інструментом створення міжнародних комерційних структур є шлях акціонування. Засобами транснаціоналізації є процеси злиття та поглинання виробничих, комерційних структур. Транснаціоналізація має два основні механізми міжнародного об'єднання економічних потенціалів комерційних структур – злиття та поглинання. Як свідчить практика, найбільш розповсюдженою формою «злиття та поглинання» в сучасній транснаціоналізації є утворення холдингових структур.

Як зазначає С. Румянцев, термін «холдинг» походить від англійського «holder» (утримувач), оскільки холдинги утримують великі пакети акцій або частки у статутному капіталі численних дочірніх компаній. Отже, за визначенням, холдингова компанія традиційно сприймається як комерційне підприємство, що контролює одну чи кілька дочірніх фірм. Проте, на думку фахівців, економічний зміст холдингів є набагато глибшим і полягає не так у фактичному утриманні головною компанією великого пакета акцій дочірніх компаній, як у здійсненні стосовно них функцій контролю та управління [22, с. 14].

Водночас, Ю. Уманців вказує на те, що, відповідно до зарубіжної практики холдингом є:

- головна (або материнська) компанія, що контролює інші компанії, володіючи їхніми акціями;
- компанія, діяльність якої полягає у володінні частками в інших компаніях та здійсненні управління ними [24, с. 41].

При цьому, О. А Романенко цілком справедливо стверджує, що основними причинами утворення холдингових структур є те, що:

- холдинги формуються як результат економічної концентрації підприємництва;
- холдинги створюються з метою економії витрат на кваліфіковані кадри, наукові розробки тощо;
- холдинги формуються з метою реєстрації та використання єдиних для всіх підприємств групи торгових марок;
- холдинги набагато полегшують завдання організації постачання, маркетингу, збуту та управління мережею однорідних або різнорідних підприємств;
- холдинги також дають можливість уникнути недружнього поглинання тощо [21, с. 30].

Наданий час корпорації розвинених країн практично всі мають холдингову форму організації. При цьому на чолі багато-чисельних заводів, фірм, банків, підприємств, що мають юридичну самостійність, стоїть головна фірма-холдинг, яка концентрує в своїх руках їх контрольні пакети, що надає всій структурі характер цілісності і керованості.

Крім простих холдингів, що являють собою материнське товариство і одне або декілька контролюючих ним дочірніх товариств (про яких говорять, що вони у співвідношенні одне до одного є «сестринськими» компаніями) існують і складніші холдингові структури, в яких дочірні товариства самі виступають в якості материнських компаній у відношенні до інших компаній. При цьому материнська компанія, що являється на чолі всієї структури

холдингу, іменується холдинговою компанією. За допомогою домінуючої участі в статутному капіталі, і за допомогою визначення їхньої господарської діяльності (виконуючи функції їхнього одноосібного виконавчого органу), а також іншими способами передбаченими законодавством здійснюється контроль материнської компанії за своїми дочірніми товариствами. (рис.1.1) [19, с. 115].

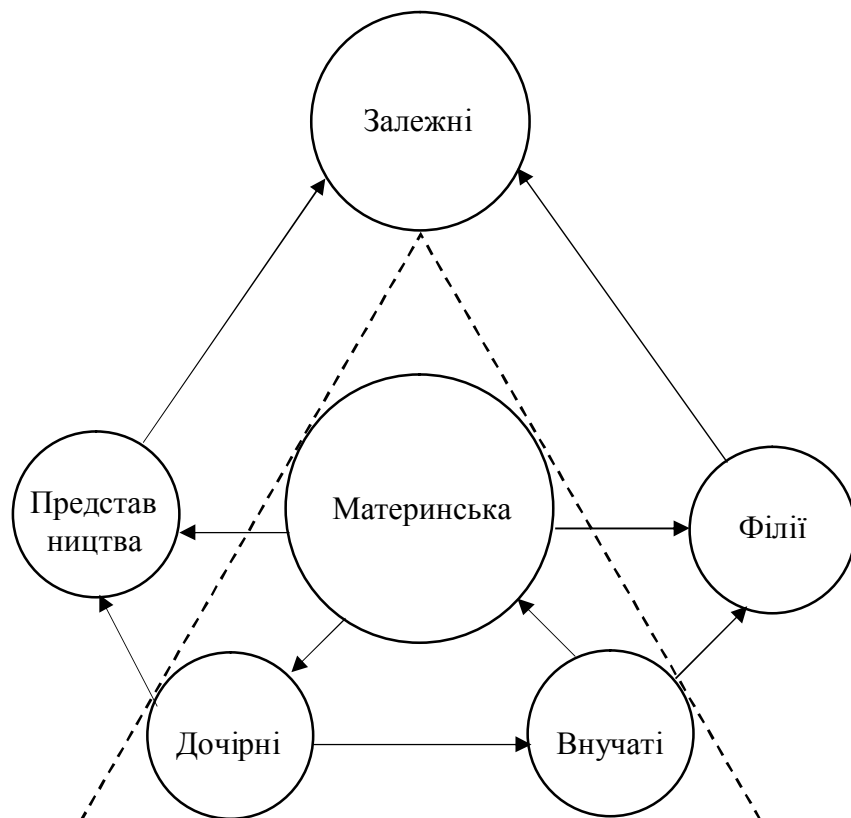

Рис. 1.1 Взаємодія між компаніями в холдинговій структурі

Джерело: побудовано автором на основі [19, с. 115].

Холдинги, хоч і являються фінансовими організаціями, все ж таки відрізняються від таких фінансових установ, як банки, інвестиційні компанії, фонди. Холдинги можуть здійснювати капіталовкладення на пряму в не фінансові структури(будівельні, промислові, торгівельні, та інші фірми), що банки цього робити не можуть. А коли холдинги отримують певні ліцензії, то вони взагалі можуть проводити кредитно-фінансову діяльність.

Холдинги все ж таки стараються отримати контрольний пакет акцій, а не тільки проводити інвестування в акції того чи іншого підприємства, таким чином хоче отримати управління в компанії. Крім цього, завдання інвестування

коштів у різні активи фондового ринку (особливо похідні, наприклад, опціони та ф'ючерси), типові для інвестиційних компаній, взагалі може не розглядатися керівництвом холдингової компанії як одне із пріоритетних.

Сьогодні існує багато видів холдингових компаній. Розгорнуту класифікацію холдингових структур надає Ю. Уманців (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація холдингових структур

Ознака	Тип холдингу
Походження права контролю головної компанії	холдинг за законом холдинг за фактом холдинг за контрактом
Участь головної компанії у діяльності дочірніх підприємств	чистий холдинг змішаний холдинг
Форма власності	державні холдинги приватні холдинги державно-приватні холдинги
Характер створення	на основі перетворення великих компаній із виділенням з їхнього складу дочірніх компаній на основі об'єднання пакетів акцій юридично самостійних підприємств та передавання цих пакетів холдинговій компанії шляхом купівлі існуючою компанією пакета акцій інших фірм, що перетворюються на дочірні на основі укладення угоди про підпорядкування однієї компанії іншій через систему інвестиційних фондів
Тип інтеграції	вертикальна горизонтальна конгломеративна
Особливості структури холдингу	класичний холдинг квазіхолдинг холдинг з дивізіональною організаційною структурою
Галузь промисловості	банківський холдинг аграрний холдинг (агрохолдинг) гірничо-добувний холдинг, тощо

Джерело: побудовано автором на основі [24].

Особливим видом холдингових структур є міжнародний холдинг. При цьому, як зазначає В. І. Романчиков, найбільш характерними рисами міжнародного холдингу є:

1. Концентрація акцій фірм різних галузей і сфер економіки або фірм, розташованих в різних регіонах світу.

2. Багатоступінчатість, тобто наявність дочірніх, онучатих і інших споріднених компаній. Нерідко холдинг є пірамідою, очолюваною однією або двома фірмами.

3. Централізація управління в рамках групи шляхом вироблення материнською компанією глобальної політики і координації сумісних дій підприємств за такими напрямками:

- здійснення міжфірмових зв'язків;
- реорганізація компаній і визначення внутрішньої структури холдингу;
- надання консультаційних і технічних послуг;
- вироблення єдиної тактики і стратегії в глобальному масштабі;
- фінансування капіталовкладень в розробку нової продукції [12, с. 108-109].

Проаналізуємо основні переваги та недоліки холдингової організації.

Розглянемо позитивні і негативні моменти холдингових структур. Практично, якщо порівнювати холдинг з великими підприємствами, то у одних і других майже ті ж самі недоліки і переваги. Але, все ж таки холдингова форма правління великих підприємств має багато переваг(як і декільки недоліків). Над такими, що мають розгалужені філії.

Аналіз літературних джерел дозволив виділити наступні основні переваги та недоліки холдингових компаній: (рис. 1.2) [11, с. 115; 17, с. 14-15; 21, с. 61].

Отже, як видно з рис. 1.2, основними перевагами холдингових компаній є:

1. Контроль часткової власності. Виступаючи , як холдингова компанія, та чи інша фірма може придбати 5, 10, 50 % або іншу величину акціонерного капіталу іншої компанії. Таке часткове володіння власністю може бути досить значним, щоб надати компанії, що придбає, можливість ефективного фактичного контролю над діяльністю фірми, у якої вона придбала власність у вигляді акціонерного капіталу. Вважають, що фактичний контроль потребує володіння понад 25 % звичайних акцій, але він може здійснюватися й на такому

низькому рівні володіння, як 10 % акціонерного капіталу, якщо цей капітал широко дистрибутизований (розміщений у різних підприємствах). Один фінансист нещодавно зробив таку заяву: «Рівень компетентного керівництва є більш важливим фактором, ніж кількість акцій, якими Ви володієте. Якщо вважають, що Ви можете управляти компанією, то в такому випадку керуйте нею» [6, с. 115].

Рис. 1.2 Основні переваги та недоліки холдингових компаній

Джерело: побудовано автором на основі: [11, с. 115; 17, с. 14-15; 21, с. 61].

2. Уникнення ризиків. Дочірні компанії, являються самостійними одиницями, хоч і входять до складу холдингової системи. Через те, зобов'язання, узяті на себе якоюсь однією компанією, не стосуються інших компаній. Отже, катастрофічні збитки, яких зазнало одне підприємство, не можуть бути перенесеними на рахунок активів інших підприємств холдингу. Однак це загальне твердження не завжди відповідає дійсності.

По-перше, дуже часто, щоб зберегти репутацію, а також не втратити клієнтську базу, материнська компанія своїми діями постарается виправити становище з боргами своїх дочірніх компаній, хоч цього за законом можна і не робити. Прикладом такої ситуації може бути випадок з компанією American Express. Ця компанія виплатила у зв'язку з шахрайством понад 100 млн дол. США, за яке відповідало одне з її дочірніх підприємств, і випадок з банком

United California Bank, якому довелося покрити збитки, нанесені його інвестиційною дочірньою-компанією через шахрайство.

По-друге, щоб захистити свої первісні інвестиції, материнська компанія може відчувати необхідність підтримати капітал дочірнього підприємства. Тривала підтримка материнською компанією General Public Utilities своїх дочірніх фірм Three Mile Island, що є атомними електростанціями, - є прикладом подібної ситуації.

По-третє, коли береться позика однією з дочірніх фірм, що входить до складу холдинга, то кредитор, який надає позику, може вимагати гарантій від материнської компанії. І, нарешті, нещасний випадок, подібний до випадку на підприємстві Union Carbide в Бхопалі в Індії, може розглядатися як відповідальність материнської компанії, анулюючи правила обмеженої відповідальності, які в іншому випадку застосовувались би. Для усунення збитків в одному дочірньому підприємстві, використовуються холдингові компанії, таким чином, щоб уникнути падіння інших дочірніх підприємств холдингу [22, с. 14].

3. Окремі законодавчі правила. Деякі компанії, що регулюються законодавством, такі як підприємства громадського використання та фінансові інститути, вважають зручнішим функціонувати як холдингові компанії, а не як відділення корпорацій. Наприклад, електроенергетична компанія The Southern Company, яка функціонує на території чотирьох штатів, і дії якої регулюються законодавством цих чотирьох штатів, виявила, що найпрактичнішим рішенням для неї є утворення холдингової компанії («Sou-then»), яка у свою чергу володіє мережею дочірніх компаній: Georgia Power, Alabama Power, Mississippi Power, Gulf Power, Savannah Electric.

Також усі компанії Bell Telephone входять до холдингової системи, і навіть підприємство громадського користування, яке функціонує в межах одного штату, часто віддає перевагу входженню в якесь холдингове об'єднання, щоб відділити свої активи, користування якими регулюється правилами роботи підприємств громадського користування, від тих активів, які підлягають

регулюванню за цими правилами.

Таким чином, компанія Florida Power Light реорганізувалася в холдингову компанію під назвою FPL Group, яка володіє підприємством громадського користування (Florida Power & Light), та низкою дочірніх компаній, які спеціалізуються в сфері страхування, нерухомості, вирощування апельсинів тощо [23, с. 74-75].

Банки, страхові компанії та інші фінансові корпорації також вважають для себе зручним бути організованими у формі холдингових компаній. Таким чином, Citi Corporation є холдинговою компанією, якою володіє Citi Bank of New York, лізинговою компанією, компанією, що займається фінансовими операціями, іпотеками та ін. Transamerica є холдинговою компанією, яка володіє страховими компаніями, що спеціалізуються на наданні малих позик, компаніями, що спеціалізуються на майнових правах, компаніями, що займаються здаванням автомобілів в оренду, та авіакомпанією.

Окрім розглянутих вище, Ю. Уманців також виділяє наступні переваги холдингових компаній:

- підвищення економії і зниження рівня витрат за рахунок раціоналізації діяльності і організаційної структури об'єднання позитивно впливає на обсяги і структуру фінансових ресурсів підприємств;

- зростання конкурентоспроможності завдяки посиленню позицій об'єднаних підприємств щодо постачальників, покупців та потенційних інвесторів;

- зниження ризику господарської діяльності шляхом розподілу його серед учасників інтегрованої компанії і відповідно зменшення обсягів капіталу, необхідного для резервування та страхування ризиків;

- забезпечення ринкових переваг над конкурентами, великі можливості покращення ділового іміджу та репутації об'єднання підприємств, що впливає на збільшення його ринкової вартості тощо [24, с. 111-112].

Водночас, окрім переваг холдингові компанії мають два основні недоліки:

1. Частково збільшене оподаткування. Наприклад, коли холдингова

компанія володіє 80 % акцій дочірніх компаній, це надає їй власникам право голосу згідно з Податковим законодавством США, дозволяє заповнювати загальні податкові декларації про доходи і при цьому дивіденди, які отримала материнська компанія, не оподатковуються. Проте, якщо холдингова компанія володіє менше 80 % акціонерного капіталу дочірніх компаній, податкові декларації не об'єднуються й оподатковуються 30 % суми дивідендів, отриманих холдинговою компанією. Ставка податку в 35 % означає, що фактична ставка оподаткування на міжкорпораційні дивіденди складає: $0,3 \times 35 \% = 10,5 \%$. Таке частково подвійне оподаткування іноді зменшує дохід холдингових компаній, що керуються обмеженою (майновою) відповідальністю, але питання, чи значна величина податкових санкцій в 10,5 % на отримані дивіденди, щоб компенсувати інші можливі переваги холдингової системи, повинно вирішуватись окремо в кожній конкретній ситуації.

2. Легкість вимушеного розчленування. Як показує практика, Міністерство юстиції США може вимагати розчленування шляхом продажу акціонерної власності (капіталу) холдингової компанії, якщо воно визначає певну діяльність недопустимою. У такий спосіб від компанії Ви Ропі вимагали продати свою частку у 23 % акціонерного капіталу компанії General Motor Corporation, яка була викуплена ще на початку 20-х років. Так, як між цими двома корпораціями не було тісного злиття, це не коштувало великих зусиль з існуючої точки зору вимагати розподілу акціонерного капіталу. Проте, якщо б мало місце повне об'єднання, і минуло багато часу з моменту злиття, то було б значно складніше розділити компанію, та ймовірність вимушеного продажу була б значно нижчою. Однак вимушений розділ AT&T засвідчує, що навіть повністю об'єднані ТНК можуть бути розділені [17, с. 270-271].

Основними нормативно-правовими актами, в яких закріплюється правовий статус діяльності холдингових структур в Україні є: Господарський кодекс України [1] та Закон України «Про холдингові компанії в Україні» [5].

Так, згідно з ч. 5 ст. 126 Господарського кодексу України суб'єкт господарювання, що володіє контрольним пакетом акцій дочірнього підприємства (підприємств), визнається холдинговою компанією.

В ст. 1. Закону України «Про холдингові компанії в Україні» дається наступне тлумачення пов'язаних термінів[5]:

- державна холдингова компанія – холдингова компанія, утворена у формі акціонерного товариства, не менш як 100 відсотків акцій якого належить державі;

- державна керуюча холдингова компанія – державна холдингова компанія, корпоративним підприємством якої може бути інша державна холдингова компанія чи господарське товариство, холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) якого належить державі;

- корпоративне підприємство – господарське товариство, холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) якого володіє, користується та розпоряджається холдингова компанія;

- холдингова компанія – акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств;

- холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) – пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, холдингової компанії, який перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства, холдингової компанії.

Таким чином, на законодавчому рівні між холдинговою компанією та її дочірніми підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування відповідно до вимог цієї статті Кодексу та інших законів. Можуть ставатися такі ситуації, коли з вини контролюючого підприємства дочірнє підприємство уклало не вигідні операції чи угоди, тоді в такому випадку, контролююче підприємство виплачує своєму дочірньому підприємству компенсацію за завдані збитки. Якщо дочірнє підприємство з

вини контролюючого підприємства опиниться у стані неплатоспроможності і буде визнано банкрутом, то субсидіарну відповідальність перед кредиторами дочірнього підприємства нестиме контролююче підприємство (ч.6, 7 ст. 126 ГК)[1].

В. О. Джуринський вказує на те, що для того, щоб вважатися холдинговою компанією в Україні суб'єкт господарювання має володіти не просто пакетами акцій інших, дочірніх компаній, а контрольними пакетами акцій. Це обов'язкова умова визнання суб'єкта господарювання холдинговою компанією, створеною в процесі корпоратизації і приватизації в Україні [9, с. 41].

Контрольним пакетом акцій вважається кількість акцій (пай, частка у статутному фонді), що надає право холдинговій компанії здійснювати фактичний контроль над господарюючим суб'єктом. Рішення щодо підтвердження наявності контрольного пакета акцій, якщо його розмір становить менш як 51 відсоток, приймає Антимонопольний комітет України з урахуванням конкретних особливостей установчих документів і структури статутних фондів господарюючих суб'єктів у порядку, що встановлює цей Комітет.

Дочірнє підприємство – суб'єкт господарювання, контрольним пакетом акцій якого володіє холдингова компанія.

Але те, що суб'єкт господарювання визнається дочірнім підприємством, не лишає його можливості діяти самостійно. Воно зберігає свою юридичну самостійність. Оскільки дочірнє підприємство являється юридичною особою, воно має право самостійно виступати в господарському обігу, однак все ж таки холдингова компанія має вирішальний вплив на управління ним.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ХОЛДИНГОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ

2.1. Утворення, реєстрація та діяльність холдингових структур

Порядок створення та реєстрації холдингових компаній визначено Цивільним кодексом України [2], Господарським кодексом України [1], Законом України «Про акціонерні товариства» [3], Законом України «Про холдингові компанії в Україні» [5].

Зокрема, в ст. 3. Закону України «Про холдингові компанії в Україні»(далі – Закону) зазначається, що холдингові компанії можуть утворюватися:

- органами, уповноваженими управляти державним майном, державними органами приватизації самостійно або разом з іншими засновниками шляхом об'єднання у статутному капіталі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв;

- іншими суб'єктами на договірних засадах [5].

Водночас, С. В. Несинова вказує на те, що у випадках, передбачених законодавством, холдингові компанії утворюються за умови попереднього отримання дозволу відповідного органу Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання. Проекти установчих документів холдингових компаній, які утворюються за умови отримання зазначеного дозволу, підлягають погодженню з відповідним органом Антимонопольного комітету України[19, с. 301].

Рішення про утворення холдингової компанії приймається власниками холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв) та оформлюється відповідним договором.

Окремо слід визначити особливості утворення державних холдингів. Так, в ст. 7-1 з цього приводу зазначається, що: Засновником та єдиним акціонером

Державної керуючої холдингової компанії є держава в особі Кабінету Міністрів України[5].

Статутний капітал Державної керуючої холдингової компанії формується за рахунок належних державі акцій державних холдингових компаній, часток (паїв) держави у статутних капіталах господарських товариств, а також додаткових вкладів у формі майна, коштів та нематеріальних активів, необхідних для забезпечення її діяльності. Пакети акцій (часток, паїв) або інше майно, передане до статутного капіталу Державної керуючої холдингової компанії, перебувають у державній власності і закріплюються за нею на праві господарського відання.

Холдингова компанія набуває статусу юридичної особи з дати державної реєстрації її створення у порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»[4].

При цьому, ст. 5 Закону визначає наступні особливості утворення та діяльності холдингової компанії:

1. Для забезпечення діяльності холдингової компанії потрібно створити статутний капітал. Його формують за рахунок вкладів у формі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв), а також інших вкладів у формі майна, коштів та нематеріальних активів. Статутний капітал холдингової компанії не повинен перевищувати 20 відсотків частки у формі майна, коштів та нематеріальних активів, необхідних для забезпечення діяльності холдингової компанії.

2. Якщо до порядку денного загальних зборів акціонерів холдингової компанії піднімається питання про відчуження будь-яких пакетів акцій (паїв, часток) корпоративних підприємств або ліквідацію холдингової компанії, то такі загальні збори визнаються правомочними тільки за реєстрації для участі у них акціонерів (їх представників), що мають відповідно до статуту холдингової компанії більш як 80 відсотків голосів.

Прийняття рішення про відчуження будь-яких пакетів акцій (часток, паїв) корпоративних підприємств або ліквідацію холдингової компанії приймаються виключно на загальних зборах холдингової компанії. Зазначені рішення приймаються більшістю у 3/4 голосів акціонерів (їх представників), які зареєструвалися для участі в загальних зборах, з урахуванням обмежень встановлених цим Законом.

3. Обмеження правочинів містяться в статуті холдингової компанії, стосовно права органами вчиняти управління компанії, а також випуску цінних паперів.

4. Господарське товариство не може мати у власності цінні папери холдингової компанії, корпоративним підприємством якої воно є.

5. На загальних зборах холдингової компанії вирішуються такі основні питання:

- формування щодо корпоративних підприємств єдиної виробничо-господарської, інвестиційної, фінансової та науково-технічної політики;

- визначення напрямів та порядку використання прибутку корпоративних підприємств;

- затвердження планів соціального та виробничого розвитку корпоративних підприємств[5].

До виключної компетенції загальних зборів холдингової компанії законом або статутом може бути також віднесене вирішення інших питань.

Таким чином, на законодавчому рівні процес утворення та реєстрації холдингових систем в Україні є досить чітко регламентованим.

2.2 Специфіка управління державними холдингами

В цьому Законі особлива увага приділяється регламентуванню діяльності державних холдингових компаній. Так, ст. 6 Закону визначає, що державні холдингові компанії утворюються органами, які уповноважені управляти державним майном, та або державними органами приватизації[5].

При цьому, І. В. Лукач звертає увагу на те, що засновниками державних холдингових компаній у процесі корпоратизації державних підприємств, а також у процесі їх приватизації є органи, уповноважені управляти державним майном та державні органи приватизації відповідно до законодавства[16, с. 51].

Статутний капітал такої державної холдингової компанії формується за рахунок належних державі акцій (часток, паїв) відповідних господарських товариств у встановленому законодавством порядку.

Кабінет Міністрів України також визначає сфери та галузі діяльності, у яких в процесі корпоратизації і приватизації не допускається утворення державних холдингів[16, с. 53].

Законодавцем також чітко визначено ініціаторів створення холдингових структур. Так, в ч. 4 ст. 6 Закону зазначається, що ініціатором утворення державної холдингової компанії в процесі корпоратизації може бути: державне підприємство; орган, який уповноважений управляти державним майном[5].

Таким ініціатором утворення державної холдингової компанії в процесі приватизації може бути:

- державний орган приватизації;
- підприємство, щодо якого прийнято рішення про приватизацію;
- господарські товариства, утворені в процесі корпоратизації.

Ініціатор утворення державної холдингової компанії подає органу, уповноваженому управляти державним майном:

- обґрунтування доцільності утворення державної холдингової компанії;

- перелік підприємств та їх структурних підрозділів, на базі яких пропонується утворити державну холдингову компанію та її корпоративні підприємства;

- проект статуту державної холдингової компанії[5].

У разі якщо ініціатором утворення державної холдингової компанії є орган, уповноважений управляти державним майном, перелік підприємств та їх структурних підрозділів, на базі яких пропонується утворити державну холдингову компанію та її корпоративні підприємства, і проект статуту державної холдингової компанії готує цей орган.

Рішення про створення державної холдингової компанії в процесі корпоратизації (приватизації) приймає орган, уповноважений управляти державним майном, державний орган приватизації. Погоджує таке рішення Кабінет Міністрів України.

А також затверджується порядок створення державних холдингових компаній Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку.

Відповідно до законодавства здійснюється управління пакетами акцій державних холдингів.

Акції таких державних холдингових компаній не можуть бути передані в управління будь-яким особам.

Державні пакети акцій (часток, паїв) та державне майно, передані державою до статутного капіталу державної холдингової компанії, не можна використовувати для формування статутних капіталів будь-яких підприємств, відчужувати чи використовувати у заставі[25, с. 302-303].

Державній холдинговій компанії забороняється проводити будь-які дії, що можуть призвести до відчуження акцій (часток, паїв) або майна, внесених до її статутного капіталу, доки незакінчиться процес її приватизації.

Державна холдингова компанія може бути корпоративним підприємством лише Державної керуючої холдингової компанії.

Усі корпоративні підприємства приймають рішення про приватизацію тільки після того, як рішення про приватизацію буде прийняте усіма корпоративними підприємствами, пакети акцій (часток, паїв) яких передано до статутного капіталу такої холдингової компанії.

Підготовку до продажу акцій державної холдингової компанії проводять тільки її засновник (засновники) та державні органи приватизації у встановленому законодавством порядку з урахуванням усіх особливостей, визначених цим Законом. При цьому акції (частки, паї) корпоративних підприємств, які входять до їх статутного капіталу, не можна передавати державним органам приватизації з метою їх подальшого продажу.

Пакети акцій (часток, паїв) або інше майно, що входить до статутного капіталу державної холдингової компанії, перебувають у державній власності і закріплюються за нею на праві господарського відання[5].

При цьому, І. В. Лукач звертає увагу на те, що державні холдинги мають і свою специфіку відносно управління акціями[16, с. 99]. Зокрема, в ст. 7 Закону визначено особливості управління холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв), переданим до статутного капіталу державних холдингових компаній[5].

Коли будуть проводитися загальні збори акціонерів (учасників) корпоративного підприємства то виконавчий орган такого підприємства зобов'язаний письмово повідомити державну холдингову компанію та орган, який уповноважений управляти державним майном, відповідно до вимог законодавства, що регулює порядок скликання загальних зборів.

Повідомлення про проведення загальних зборів повинне містити такі дані:

- повне найменування і місце знаходження товариства;
- дата, час та місце проведення загальних зборів;
- час початку, а також закінчення реєстрації акціонерів (їх представників) для участі у загальних зборах;
- повний перелік питань, які виносяться на голосування;

- спосіб повідомлення усіх акціонерів про зміни у порядку денному;
- інші відомості, передбачені законодавством[5].

В цьому контексті В. О. Джуринський справедливо зауважує, що державна холдингова компанія разом з органом, який уповноважений управляти державним майном, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, обирає представника, що буде представляти інтереси холдингової компанії на загальних зборах корпоративного підприємства.

При цьому, вчений вказує на те, що орган, уповноважений управляти державним майном, зобов'язаний прийняти рішення по кожному питанню, яке винесене на денний порядок загальних зборів, та надати відповідне доручення на голосування представнику в термін та в порядку, визначені Кабінетом Міністрів України[9, с. 45-46].

Представник може брати участь у загальних зборах тільки після того ,як отримає відповідне доручення на голосування від органу, який має право управляти державним майном[9, с. 48].

Таким чином, законотворець чітко розмежовує державні і приватні холдингові компанії, створюючи для них специфічні особливості нормативного регулювання.

2.3 Аудит холдингових структур, їх звітність та процедура ліквідації

Аудиторська перевірка холдингової компанії та її корпоративних підприємств здійснюється щорічно відповідно до закону.

Холдингова компанія здійснює проведення внутрішнього аудиту (контролю) своїх корпоративних підприємств[5].

При цьому, О. А. Романенко звертає увагу на те, що в офіційному друкованому виданні Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку має бути оприлюднена інформація про холдингову компанію протягом місяця з дня державної реєстрації. Вчений також зауважує, що холдингова компанія повинна не рідше одного разу на рік протягом усього періоду своєї діяльності оприлюднювати свою фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність своїх корпоративних підприємств[21, с. 99-100].

В. В. Круш наполягає на тому, що окрім обов'язкової фінансової звітності державні холдинги повинні також надавати державним контролюючим органами наступні документи аналітично-прогнозного характеру:

- довгостроковий прогноз акціонерної вартості, фінансових результатів як самого холдингу, фінансових потоків, так і підприємств, які до нього входять;

- оцінка поглибленої діагностики причин, що позитивно чи негативно впливають на динаміку акціонерної вартості холдингу та підприємств, які входять до нього;

- актуальний прогноз рівня досягнення, виконання показників результативності та ефективності виробничих, інвестиційних та інноваційних програм (з урахуванням різних сценаріїв розвитку подій у середовищі господарювання); ступеню фінансового забезпечення їх реалізації та пропозицій щодо перерозподілу інвестицій між програмами у випадку недостатнього їх фінансування;

- оцінка рівня інвестиційних можливостей холдингу, інвестиційної привабливості для різних стратегічних зон господарювання холдингу, плану розподілу внутрішньо - корпоративного фінансування (за рахунок прибутку

холдингу, який залишився у його розпорядженні) та альтернативної оцінки вартості залучення інвестицій з різних джерел;

- аудит ефективності реалізації стратегічних (та пов'язаних з ними фінансових планів холдингу), або цільових програм холдингу за попередній плановий період;

- загальний висновок щодо причин недовиконання показників, встановлених у попередньому фінансовому плані. Крім того, можливим стане обґрунтування доцільності відчуження пакетів акцій підприємств які неефективно працюють у складі холдингу, що зменшить ймовірність доведення їх до банкрутства та наступного викупу за низькою ціною[13, с. 40-41].

Що стосується ліквідації холдингової компанії, то ст. 10 Закону з цього приводу визначає такі підстави:

- ліквідації всіх корпоративних підприємств холдингової компанії та залишення у статутному капіталі холдингової компанії холдингового корпоративного пакета акцій (часток, паїв) тільки одного корпоративного підприємства;

- скасування Антимонопольним комітетом України або Кабінетом Міністрів України дозволу на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання;

- рішення про ліквідацію холдингу приймається на загальних зборах акціонерів[5].

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХОЛДИНГОВИХ СТРУКТУР В УКРАЇНІ

Не зважаючи на те, що діяльність холдингових компаній в Україні з законодавчої точки зору є неповністю врегульованою, присутність холдингових структур в вітчизняній економіці є доволі відчутною (рис. 3.1).

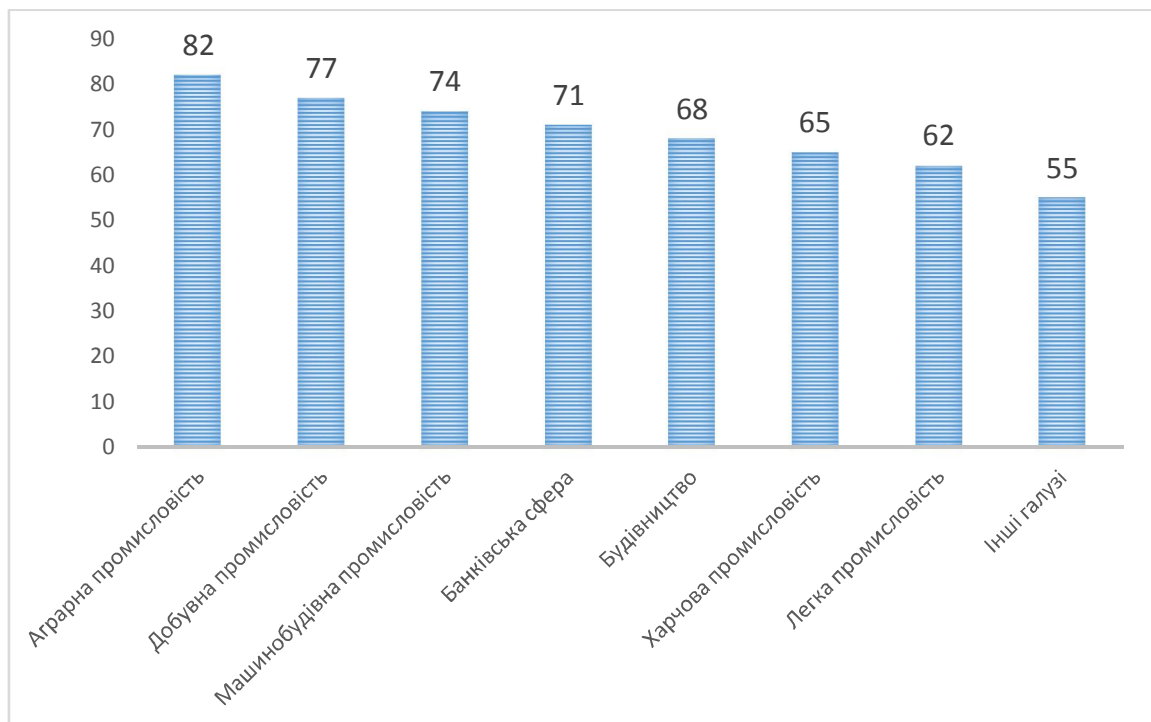

Рис. 3.1 Частка холдингів в промисловому виробництві України станом на 1 січня 2015 року, по галузям, %

Джерело: побудовано автором на основі [20, с. 33].

При цьому, як зазначає Л. І. Федулова, до передумов створення холдингових компаній в Україні можна віднести такі:

- несприятливі умови інвестиційного клімату України спричиняють дефіцит інвестицій підприємств ;
- наявність значної кількості підприємств, що мають багато чисельні зв'язки за «технологічними ланцюгами»;
- підприємства не в силі організувати постачання на виробництво, збут продукції, як на зовнішньому ринку так і на внутрішньому ;

- потреба у злитті промислового і фінансового капіталу;
- розвиток різних галузей промисловості, в яких об'єктивно є необхідність у досить жорсткому і постійному галузевому управлінні;
- структурна криза [12, с.19].

Дані рис. 3.1 свідчать, що найбільший вплив холдингів відчувається в вітчизняному агропромисловому комплексі, де частка у сукупному виробництві галузі станом на 1 січня 2014 року склала 82%. Це зумовлено тим, що невід'ємним атрибутом розвитку агробізнесу в світі є економічна концентрація. Холдингові структури, що функціонують в Україні, з одного боку, дають змогу забезпечити високу продуктивність та дохідність сільського господарства, підтримують продовольчу безпеку держави та її роль як одного з провідних гравців на глобальних ринках продовольства. З іншого боку, якщо не контролювати розвиток інтегрованих об'єднань це істотно погіршить економічну конкуренцію на аграрному ринку, що призведе до негативних наслідків для існування ринкової економіки.

З огляду на це, нижче буде проведено аналіз діяльності саме аграрних холдингів України.

За даними AgriSurvey, в Україні налічується близько 50 великих агрохолдингів. Якщо аналізувати їх за обсягом земельних угідь, то в п'ятірку найбільших варто віднести:

1.UkrLandFarming – площа земель становить 532 тис. га, земельні угіддя розміщені в 21 області України і в АР Крим.

2.NCH – площа земель становить 400 тис. га, на даний час залишилось лише кілька областей, де не здійснює свою діяльність цей агрохолдинг.

3.Група Кернел – площа земель становить 330 тис. га, агрохолдинг здійснює свою діяльність на території Тернопільської, Одеської, Миколаївської, Кіровоградської, Черкаської, Полтавської, Сумської та Чернігівської областей.

4.Агрохолдинг «Мрія» – площа земельних угідь становить 295 тис. га, які знаходяться на території Тернопільської, Хмельницької, Івано-Франківської, Чернівецької та Львівської областей.

5.Миронівський хлібопродукт (МХП) – 280 тис. га земельних угідь, розташованих на території Київської, Черкаської, Полтавської, Сумської, Донецької, Дніпропетровської, Херсонської, Івано-Франківської, Вінницької областей та АР Крим (рис. 3.2)[18].

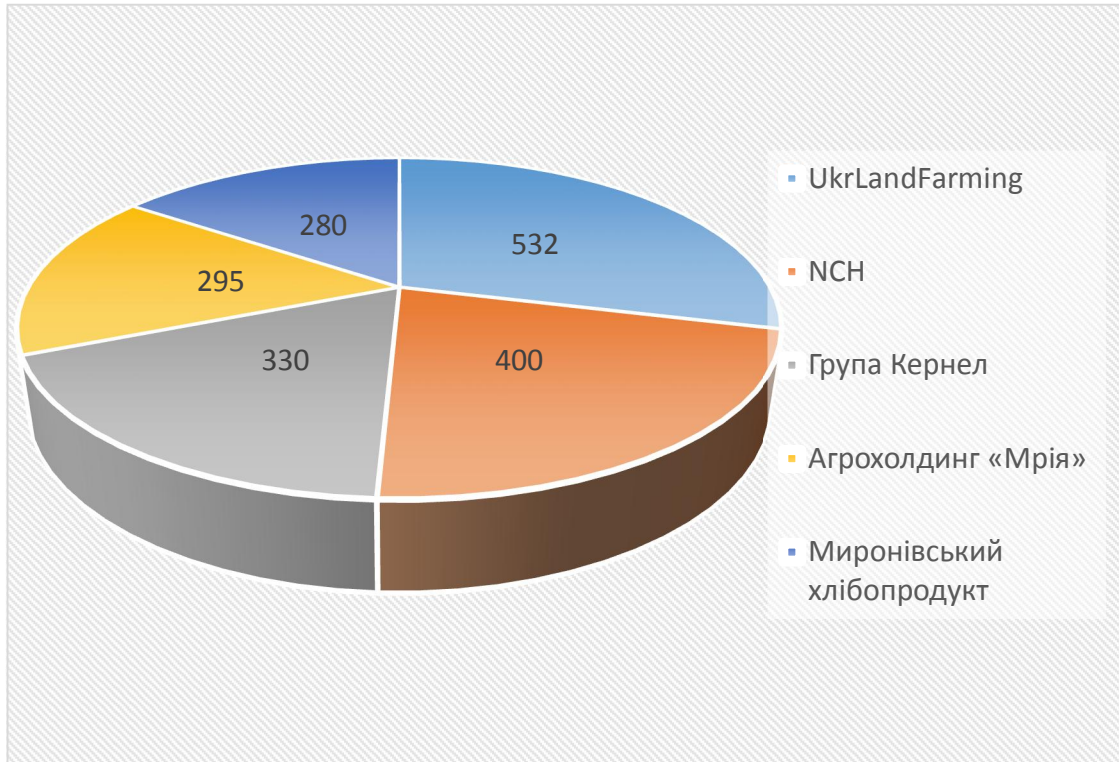

Рис. 3.2 Структура агрохолдингів України за величиною земельних угідь, тис. га, %

Джерело: побудовано автором на основі [18].

Дані рис. 2.2 свідчать, що за величиною сільськогосподарських угідь найбільшим агрохолдингом в Україні є міжнародна компанія UkrLandFarming, яка сформувалася в 2011 році. Ця компанія також володіє найбільшим на території Євразії земельним банком. Цьому сприяло поєднання з потужним агрохолдингом «Авангард» та іншими вітчизняними агрохолдингами.

Використавши фінансові показники діяльності трьох вище перелічених агрохолдингів, можна зробити аналіз ефективності їх функціонування за перше півріччя 2014 року і порівняти з цим же періодом 2013 року. Для аналізу обрано агрохолдинги «Мрія», «Кернел» та «МХП» оскільки саме по ним вдалося знайти достовірну інформацію. Показники прибутковості зазначених компаній подано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Показники прибутковості деяких агрохолдингів в Україні в 1 півріччі 2013 та першому півріччі 2015 рр.

Показник	Мрія			Кернел			МХП		
	2013	2014	Відхилення, %	2013	2014	Відхилення, %	2013	2014	Відхилення, %
Сукупний дохід	3299,4	3662,3	111,0	3686,8	3871,1	105,0	2437,5	2071,9	85,0
ЕВІТДА, млн. грн	2299,7	2453,8	106,7	1488,5	1473,6	99,0	1634,1	-300,0	-118,4
Чистий прибуток, млн. грн.	1489,8	1817,6	122,0	1263,6	1276,2	101,0	1279,2	-320,0	-125,0

Джерело: побудовано автором на основі [18].

Дані таблиці 3.1 свідчать, що в досліджуваному періоді два з розглянутих агрохолдингів продемонстрували досить високі показники прибутковості. Зокрема, сукупний дохід агрохолдингу «Мрії» в першому півріччі 2014 року зріс на 11%, обсягу прибутку до вирахування витрат за відсотками, сплати податків та амортизаційних відрахувань (ЕВІТДА) – на 6,7%, а чистий прибуток – на 22%. Водночас, слід звернути увагу, що гривневе зростання прибутків агрохолдингу «Мрія» насамперед зумовлено не натуральним збільшенням обсягів виготовленої продукції, а девальвацією національної валюти, яка за офіційними даними НБУ здешевіла щодо долара США майже на 100%. Іншими словами, якщо перевести нові доходи компанії в доларовий еквівалент за поточним курсом, то виявиться, що ніякого зростання немає. За такої ситуації вітчизняні агрохолдинги відчувають серйозні проблеми з поверненнями валютних кредитів.

В особливо складній ситуації у зв'язку з девальвацією гривні, а також зовнішньою агресією Росії по відношенню до України опинився агрохолдинг «МХП», значна частка земельних угідь якого перебуває в зонах конфлікту та на тимчасово-окупованих територіях (АРК, Донбас).

Як зазначає В. О. Лаготюк, діяльність більшості вітчизняних агрохолдингів направлена на вирощування зернових, олійних культур та виробництва сировини (молоко, м'ясо ВРХ, свиней, птиці, цукрові буряки тощо) для власної переробної промисловості [14].

Більша частина продукції агрохолдингів, здебільшого, експортується, а менша частина використовується для переробки на власних виробничих потужностях. Великі обсяги експорту продукції характерні для холдингів «Миронівський хлібопродукт», «Кернел», «Мрія». Зазначені холдинги виготовляють органічну продукцію високої якості, яка відповідає вимогам міжнародних стандартів.

Підсумовуючи все вище сказане можна дійти до висновку, що, холдингові структури відіграють важливу роль в економіці України. Інтегрованим підприємствам легше проводити діяльність у сучасному конкурентному середовищі як на внутрішніх, так і на світових ринках, оскільки їхня продукція є органічною, якісною і конкурентоспроможною на ринку, особливо на ринку АПК. На зарубіжних ринках відчутний значний попит на сільськогосподарську продукцію вітчизняного товаровиробника. Іноземні інвестори частіше вкладають свій капітал в українські аграрні компанії, особливо міжнародні агрохолдинги.

Водночас, потрібно відмітити, що утворення і функціонування холдингів в умовах українських реалій призводить і до ряду негативних явищ, особливо у сільській місцевості:

- скорочення робочих місць;
- припинення існування підприємств як юридичних осіб, що в свою чергу зменшує надходження податків в місцеві бюджети ;
- відсутності фінансування соціальної інфраструктури на селі.

Саме це викликає найбільшу катастрофу, яку ми маємо на сьогоднішній день – вимирання і занепад села. Нині з села масово виїжджає молодь, мало чисельні школи закриваються, а також дитячі садочки і фельдшерсько-акушерські пункти. Проблема полягає у тому, що у місті, де залишається

молодь після навчання, також не має роботи, студенти не працевлаштовуються. В пошуках роботи велика частка населення України мігрує за кордон і мало з тих, що виїхали повертається назад до країни. На думку Г. В. Єскея, причиною даного явища є відсутність соціальної відповідальності у корпоративних структурах. Тому, я погоджуюсь з вченим, який вважає, що першочерговим заходом щодо вдосконалення правового регулювання діяльності холдингових компаній в Україні потрібно на законодавчому рівні розробити та прийняти «Кодекс корпоративної соціальної відповідальності»[10].

При цьому, основними принципами, що забезпечують гарантований успіх державного регулювання створення холдингових структур, на думку вченого є: стратегічне цілепокладання, орієнтоване на завдання державного регулювання розвитку інтеграції; вибір виробничих пріоритетів і концентрація на них державних ресурсів; системність і впорядкованість конкретних регулятивних дій; наявність детально розроблених, легітимних механізмів, які забезпечують саму можливість здійснення тих чи інших вимог.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

В процесі написання цієї роботи я дійшла до наступних висновків стосовно особливостей діяльності та правового статусу холдингових компаній в Україні:

Термін «холдинг» походить від англійського «holder» (утримувач), оскільки холдинги утримують досить великі пакети акцій або частки у статутному капіталі своїх численних дочірніх компаній. Отже, за визначенням, холдингова компанія традиційно сприймається як комерційне підприємство, що контролює одну чи кілька дочірніх фірм. Проте, на думку фахівців, економічна вигідність холдингів полягає не тільки у фактичному утриманні великого пакета акцій дочірніх компаній, як у здійсненні стосовно них функцій контролю та управління.

Основними причинами утворення холдингових структур є те, що:

- формування холдингів є результатом економічної концентрації підприємництва;
- створення холдингів з ціллю економії видатків на наукові розробки та кваліфіковані кадри, тощо;
- формування холдингів для того, щоб використовувати єдину торгову марку групою підприємств, що входять до його складу;
- холдинги полегшують завдання організації маркетингу, збуту, постачання та управління мережею однорідних або різнорідних підприємств;
- холдинги дають можливість уникнути недружнього поглинання тощо.

Нормативно-правовий механізм регулювання діяльності холдингів в Україні є недостатньо ефективним в загальній структурі механізмів регулювання економіки. Основними його складовими є: конституційні норми, Господарський, Цивільний та Податковий кодекси, окремі Закони України щодо утворення та діяльності інтегрованих структур, нормотворчі акти президента України, уряду та місцевих органів влади, внутрішні установчі документи. Зазначені акти носять системний, а часто – навіть, суперечливий

характер, це на практиці зменшує їх сферу впливу та викликає чимало запитань стосовно їх застосування.

Основними особливостями, що характеризують холдингові компанії за законодавством України, є: холдингові компанії можуть бути дочірнім підприємством інших холдингових компаній; дочірнє підприємство не може володіти акціями холдингової компанії; законодавство передбачає також низку обмежень відносно створення і діяльності холдингових компаній.

Водночас, не зважаючи на те, що діяльність холдингових компаній в Україні з законодавчої точки зору є неповністю врегульованою, присутність холдингових структур в вітчизняній економіці є доволі відчутною, особливо в агропромисловому комплексі. Це зумовлено тим, що невід'ємним атрибутом розвитку агробізнесу в світі є економічна концентрація. Холдинги, що працюють в Україні, з одного боку, забезпечують високу продуктивність та дохідність сільського господарства, підтримують продовольчу безпеку держави та її роль як одного з провідних гравців на глобальних ринках продовольства. З іншого боку, такий неконтрольований розвиток інтегрованих об'єднань може істотно погіршити економічну конкуренцію на сільськогосподарському ринку, що матиме негативні наслідки для функціонування ринкової економіки.

Зокрема, утворення і функціонування холдингів в умовах українських реалій призводить до деяких негативних явищ, особливо у селах: скорочують робочі місця; припиняють своє існування підприємства як юридичні особи, це в свою чергу зменшує надходження податків до місцевих бюджетів; не фінансується соціальна сфера в сільській місцевості.

Саме тому, я погоджуюсь з Г. В. Єскелем, який вважає, що першочерговим заходом щодо вдосконалення правового регулювання діяльності холдингових компаній потрібно на законодавчому рівні розробити та прийняти «Кодекс корпоративної соціальної відповідальності».

Також мною було виділено основні принципи, що забезпечують гарантований успіх державного регулювання створення холдингових структур, а саме: стратегічне цілепокладання, орієнтоване на завдання державного

регулювання розвитку інтеграції; вибір виробничих пріоритетів і концентрація на них державних ресурсів; системність і впорядкованість конкретних регулятивних дій; наявність детально розроблених, легітимних механізмів, які забезпечують саму можливість здійснення тих чи інших вимог.

До встановлення монопольної влади призводить певна ринкова поведінка, для якої високий рівень концентрації виробництва може бути лише однією з передумов появи монополістичних об'єднань. Тому антимонопольне законодавство повинно спрямовуватись проти монопольної поведінки, а не проти інтеграції підприємств у великі холдинги. При цьому важливо створити таку ефективну структуру економіки, що забезпечувала б належну конкурентоспроможність на ринку. У зв'язку з цим державний контроль за створенням інтегрованих корпоративних структур має керуватися такими критеріями при розгляді відповідних клопотань: сприяння підвищенню ефективності суспільного виробництва, недопущення обмеження і зниження конкуренції на загальнонаціональному й регіональному ринках.

Перелічені заходи, на мою думку, дозволять мінімізувати негативні наслідки і максимізувати позитивний вплив діяльності холдингів на економіку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року із наступними змінами і доповненнями / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 із наступними змінами і доповненнями / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 із наступними змінами і доповненнями / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
4. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб підприємців» від 15.05.2003 із наступними змінами і доповненнями / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
5. Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 р. із наступними змінами і доповненнями / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>
6. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 із наступними змінами і доповненнями / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/para0493#o493>
7. Вінник О. М. Господарське право : [навч. посіб.] / О. М. Вінник. – К. : Правова єдність, 2012. – 766 с.
8. Дем'яненко С. І. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано? / С. І. Дем'яненко. – К. : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2008. – 20 с.
9. Джури́нський В.О. Правове становище господарських об'єднань в Україні / В.О. Джури́нський. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 224 с.

10. Єсель Г. В. Напрями удосконалення державного регулювання інтегрованих структур агропромислового виробництва / Г. В. Єсель // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1977>
11. Зятковський І. В. Фінанси суб'єктів господарювання в умовах інституціональних перетворень / І. В. Зятковський. – Тернопіль: Економічна думка, 2011. – 388 с.
12. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / За ред. д-ра екон. наук Л. І. Федулової. – К.: УкрНТЕІ. – 2007. – 812 с.
13. Круш В.В. Проблеми функціонування державних холдингових компаній в Україні / В. В. Круш // VII Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і наука XXI століття». – 2011. – С. 40-43.
14. Лаготюк В. О. Особливості діяльності агрохолдингів в Україні в сучасних умовах господарювання / В. О. Лаготюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: rbis-nbuiv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?
15. Лукач І. В. Правове становище холдингових компаній за законодавством деяких зарубіжних країн: порівняльний аналіз / І. В. Лукач // Університетські наукові записки. – 2014. – №1. – С. 160-166
16. Лукач І. В. Правове становище холдингових компаній: монографія – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 240 с.
17. Міжнародні холдинги : Практикум / ред. Козик В. В. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вікар, 2011. – 589 с.
18. Найбільші агрохолдинги України / Офіційна сторінка AgriSurvey// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrisurvey.com.ua/uk/about/team>
19. Несинова С. В. Господарське право України : навч. посіб. / С. В. Несинова, В. С. Воронко, Т. С. Чебикіна ; за заг. ред. С. В. Несинової. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 564 с.
20. Оніщук М. С. Роль холдингових структур в економіці України / М. С. Оніщук / Бізнес-Інформ. – 2014. – №3. – С. 31-37.

21. Романенко О. А. Фінанси холдингових компаній / О. А. Романенко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 255 с.
22. Румянцев С. Зарубіжний досвід діяльності холдингових компаній / С. Румянцев // Цінні папери України. – 2014. – № 16. – С. 14-15
23. Рябота В. В. Захист прав акціонерів при злитті та поглинанні акціонерних товариств в Україні / В.В. Рябота. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. – 159 с.
24. Уманців Г. В. Холдингові компанії та промислово-фінансові групи у сучасній економіці / Г. В. Уманців – К.: ВІРА-Р; Альтерпрес, 2012. – 429 с.
25. Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. – 5-те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 600 с.